

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA

RZESZOWSKIEGO
OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

XXXV

Muzeum Okręgowe w Rzeszowie
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego
Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA

Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

Tom XXXV

Rzeszów
2014

Komitet Redakcyjny:

Sylwester Czopek, Václav Furmánek (Słowacja), Diana Gergova (Bułgaria),
Sławomir Kadrow, Michał Parczewski, Aleksandr Sytnyk (Ukraina)

Zespół stałych recenzentów:

Jan Chochorowski, Igor Chrapunov (Krym), Wojciech Chudziak, Eduard Droberjar (Czechy),
Lubomira Kaminská (Słowacja), Przemysław Makarowicz, Anna Zakościelna

Pozostali recenzenci tomu XXXV:

Wojciech Blajer, Andrzej Kokowski, Maria Łanczont, Michał Parczewski, Janusz Rieger,
Marcin Wołoszyn, Paweł Valde-Nowak, Jarosław Żrałka

Redaktor

Sylwester Czopek
(sycz@archeologia.rzeszow.pl)

Sekretarze Redakcji:

Joanna Ligoda, Joanna Podgórska-Czopek
(archeo@muzeum.rzeszow.pl)

Strona internetowa czasopisma:

www.archeologia.univ.rzeszow.pl/?page_id=337

Tłumaczenia

Barbara Jachym – język niemiecki
Beata Kizowska-Lepiejza – język angielski

Zdjęcie na okładce:

Naczynie kultury Chimú (fot. Maria Szewczuk, Marek Kosior)

© Copyright by Muzeum Okręgowe w Rzeszowie

© Copyright by Instytut Archeologii UR

© Copyright by Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Zimowit”

ISSN 0137-5725

WYDAWCA

Muzeum Okręgowe
w Rzeszowie
35-030 Rzeszów
ul. 3 Maja 19
tel. 17 853 52 78

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Rzeszowskiego
35-015 Rzeszów
ul. Moniuszki 10
tel. 17 872 15 90

FUNDACJA

RZESZOWSKIEGO OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO
Fundacja Rzeszowskiego
Ośrodka Archeologicznego
35-015 Rzeszów
ul. Moniuszki 10
tel. 17 872 15 81

Oficyna Wydawnicza
„Zimowit”
35-604 Rzeszów
ul. Zimowita 6/5
oficyna.zimowit@gmail.com

*W 2014 roku
Profesor Tibor Kemenczei
obchodzi jubileusz 75-lecia urodzin.
Z tej okazji wybitnemu badaczowi
epoki brązu i wczesnej epoki żelaza
ten tom poświęcamy*

Redakcja

SPIS TREŚCI

Tibor Kemenczei – 75	7
----------------------------	---

STUDIA I MATERIAŁY

Jan Chochorowski , Scytowie a Europa Środkowa – historyczna interpretacja archeologicznej rzeczywistości	9
Janusz Kowalski-Bilokrylyy , Pochodzenie kolczyków typu Kłyżów	59
Josyp J. Kobał , Scheibengedrehte graue Keramik der Kuštanovice Kultur aus Transkarpatien (Ukraine)	65
Sylwester Czopek, Andrzej Pelisiak , Remarks on the Tarnobrzeg Lusatian culture flintworking with particular emphasis on settlement materials	77
Monika Kuraś, Tomasz Tokarczyk , Osada tarnobrzelskiej kultury łużyckiej na stanowisku numer 26 w Sarzynie, pow. leżajski	87
Anna Bajda-Wesołowska, Tomasz Bochnak, Monika Hozer , Bogaty grób kobiety z wczesnej epoki żelaza odkryty w miejscowości Zabłotce, pow. jarosławski, stan. 27	105
Agnieszka Reszczyńska , Nowe materiały do poznania włókiennictwa kultury przeworskiej z obszaru południowo-wschodniej Polski	127
Юрий А. Пуголюков, Сергей А. Горбаненко , Печь как культовое место в жилище северян: археологические данные	141
Tomasz Dzieńkowski , Stan, potrzeby i perspektywy badań archeologicznych nad wczesnym średniowieczem zachodniej części ziemi chełmskiej	151
Marek Florek , Czy „grodzisko” to dawny, zniszczony gród? O niebezpieczeństwach korzystania ze źródeł topomastycznych	171
Wojciech Krukar , Uwagi historyczno-geograficzne do hydronimii wschodniej części Karpat polskich	189

SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

Piotr Gębica, Sławomir Superson, Monika Hozer, Anna Bajda-Wesołowska , Geoarcheologiczny zapis ewolucji doliny Wisłoka na przykładzie stanowiska nr 19 w Białobrzegach	217
Sławomir Superson , Znaczenie datowań archeologicznych i radiowęglowych w określaniu wieku współczesnych aluwii powodziowych na stanowisku Budy Łańcuckie III	227
Marta Połtowicz-Bobak, Dariusz Bobak, Piotr Gębica , Nowy ślad osadnictwa magdaleńskiego w Polsce południowo-wschodniej. Stanowisko Łąka 11–16 w powiecie rzeszowskim	237
Michał Dobrzyński, Michał Parczewski, Katarzyna Piątkowska, Małgorzata Rybicka , Zabytki kultury pucharów lejkowatych w miejscowości Jasienica Sufczyńska, stan. 5, na Pogórzu Przemyskim	249
Elżbieta M. Kłosińska , Nieznana szpila brązowa z miejscowości Pasiaki, pow. Tomaszów Lubelski	259
Elżbieta M. Kłosińska , Unikatowa fibula brązowa z terenu Lubelszczyzny	263
Piotr N. Kotowicz , Ostroga żelazna z okresu wpływów rzymskich z Międzybrodzia, pow. Sanok	269
Magdalena H. Rusek, Kamil Karski , The double-chambered vessel of the Chimú culture in the Castle Museum in Łańcut	273
Oksana Adamyszyn , Działalność archeologiczna Jurija Zacharuka na zachodzie Ukrainy (z okazji 100-lecia urodzin)	281

RECENZJE

Tadeusz Malinowski , (rec.) Alina Jaszewska, Sławomir Kałagate (red.), <i>Wicina. Badania archeologiczne w latach 2008–2012 oraz skarb przedmiotów pochodzących z Wiciny</i> , wyd. Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział Lubuski, Fundacja Archeologiczna, Zielona Góra 2013, 593 strony, ilustracje, ISBN 978-83-938557-0-4	285
Edyta A. Marek , (rec.) Leszek Gardeła, Kamil Kajkowski (red.), <i>Motywy przez wieki. Tom 1. Motyw głowy w dawnych kulturach w perspektywie porównawczej</i> , Bytów 2013, 303 strony	291

„AAASC”	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
„AAC”	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
„AAR”	– „Analecta Archaeologica Ressoviensia”, Rzeszów
„AHP”	– „Archaeologia Historica Polona”, Toruń
„AMM”	– „Acta Militaria Mediaevalia”, Kraków – Sanok
„APolski”	– „Archeologia Polski”, Warszawa
„APŚ”	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin
„AR”	– „Archeologické Rozhledy”, Praha
„FAP”	– „Fontes Archaeologici Posnanienses”, Poznań
„IA”	– „Informator Archeologiczny”, Warszawa
„Kwartalnik HKM”	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
„MA”	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
„Mat. Star.”	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
„Mat. Star. Wcz.”	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
„Mat. Wcz.”	– „Materiały Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
„(M)SROA”	– „(Materiały) i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów
„PamatkyA.”	– „Památky Archeologické”, Praha
„PBF”	– „Prähistorische Bronzefunde”, München
„PMMAiE”	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, Łódź
„Pom. Ant.”	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
„Prz. Arch.”	– „Przegląd Archeologiczny”, (Poznań, Wrocław – Poznań)
„RChelmski”	– „Rocznik Chełmski”, Chełm
„RPrzemyski”	– „Rocznik Przemyski”, Przemyśl
„Sil. Ant.”	– „Silesia Antiqua”, Wrocław
„Slav. Ant.”	– „Slavia Antiqua”, Poznań
„Spr. Arch.”	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
„WA”	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
„ZOW”	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Piotr Gębica*, Sławomir Superson**, Monika Hozer***, Anna Bajda-Wesołowska****

Geoarcheologiczny zapis ewolucji doliny Wisłoka na przykładzie stanowiska nr 19 w Białobrzegach

Geoarchaeological record of the evolution of the Wislok valley based on the site No. 19 in Białobrzegi

The paper presents the results of stratigraphic study of the alluvia in the 7–8 m high terrace in the Wislok river valley in the Białobrzegi village. Radiocarbon dating of the subfossil trunks indicates the beginning of the overbank (flood) accumulation during the Preboreal Phase. Younger alluvial fills represent sand bars accumulated during the Early and Middle Atlantic Phase. Three dark grey clay layers 1,5 m thick occur at the upper part of the palaeochannel filling. The lower and middle clay layers, bearing bone and charcoal fragments, were being accumulated from 6200 BP (5400–4800 BC). Pottery artifacts representing the Tarnobrzeg Lusatian Culture and Modern Period occur within the top layer 0,5 m thick. They indicate the colonization of the Wislok floodplain in that time.

KEY WORDS: alluvia, archaeological research, radiocarbon dating, Wislok river, Białobrzegi village

WPROWADZENIE

Badania archeologiczne prowadzone w latach 90. XX w. w dolinie dolnego Wisłoka wskazują na obecność w rejonie Białobrzegów licznych stanowisk, głównie z okresu osadnictwa tarnobrzezkiej kultury łużyckiej (S. Czopek 1991, 1996; S. Czopek, J. Podgórska-Czopek 1995). Badania geologiczne w dolinie dolnego Wisłoka zostały zapoczątkowane przez W. Friedberga (1903), który opisał kilka profili aluwii w rejonie Łańcuta. Następnie były kontynuowane w latach 50. XX wieku przez L. Starkla (1960), który wyróżnił w dolinie Wisłoka między Rzeszowem a Trzebowniskiem kilka włożeń aluwii datowanych na późny glacjał i holocen. Na początku XXI wieku badania osadów wistuliankich i holocenijskich w dolinie Wisłoka prowadził P. Gębica z zespołem (P. Gębica, J. Superson 2003; P. Gębica 2004, 2011; P. Gębica i in. 2008, 2009). W 2011 roku opracowano profil terasy 7-metrowej z fragmentami drewna i subfosalnymi pniami drzew położony w zachodniej części zakolowego podcięcia Wisłoka w Białobrzegach (P. Gębica 2011). Subfosalne pnie i aluwia były datowane metodą radiowęglową na okres preborealny i początek atlantyku.

Niniejszy artykuł prezentuje nowy profil aluwii opisany w 2012 roku we wschodniej części tego odsłonięcia w Białobrzegach nad Wisłokiem, a także rezultaty badań archeologicznych i geomorfologicznych na kilku innych stanowiskach położonych na trasie autostrady A4 w sąsiedztwie stanowi-

ska Białobrzegi 19. Wcześniej, podczas objazdu terenowego, na obecność ciemnej warstwy kulturowej w podcięciu terasy zwrócił uwagę D. Bobak z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego. W górnej części odsłonięcia w iłach pozakorytowych zostały odkryte węgle drzewne, fragmenty kości i ułamki ceramiki tarnobrzezkiej kultury łużyckiej. Podczas prowadzonych prac terenowych oczyszczono fragment naturalnego odsłonięcia o szerokości 10 m, stanowiącego północno-wschodnią część wypełnionego paleokoryta o szerokości około 50 m. Opisano wówczas trzy równoległe profile w odległości co 2–3 m. Z profilu Białobrzegi II-B pobrano 30 próbek przeznaczonych do analiz granulometrycznych oraz 10 próbek materiału organicznego (pni drzew, fragmentów drewna i kory) do datowań radiowęglowych i analiz dendrochronologicznych. Ponadto z ogniwa piaszczysto-mułkowego z głębokości 4,05 m pobrano próbkę ze skorupkami ślimaków do analizy malakologicznej. Próbkę łu z węglami drzewnymi i fragmenty drewna były datowane metodą radiowęglową (tabela 1) przez M. Krąpca w Laboratorium Datowań Bezwzględnych w Skale koło Krakowa. Badania archeologiczne i datowanie fragmentów ceramiki zostały wykonane przez A. Bajdę-Wesołowską, M. Hozer i S. Czopka z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

* Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, ul. Sucharskiego 2, 35-225 Rzeszów, piotrgebica@wp.pl

** Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Instytut Geografii, ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków, penakordancja@gmail.com

*** ul. Rejtana 22/66b, 35-510 Rzeszów, hozerm@wp.pl

**** ul. Nowosądecka 5/2, 35-505 Rzeszów

Tabela 1

Wykaz datowań radiowęglowych wykonanych w 2012 roku

Tabelle 1

Verzeichnisse der 2012 an der Fundstelle Nr. 19 in Białobrzegi gewonnenen Radiokarbondatierungen

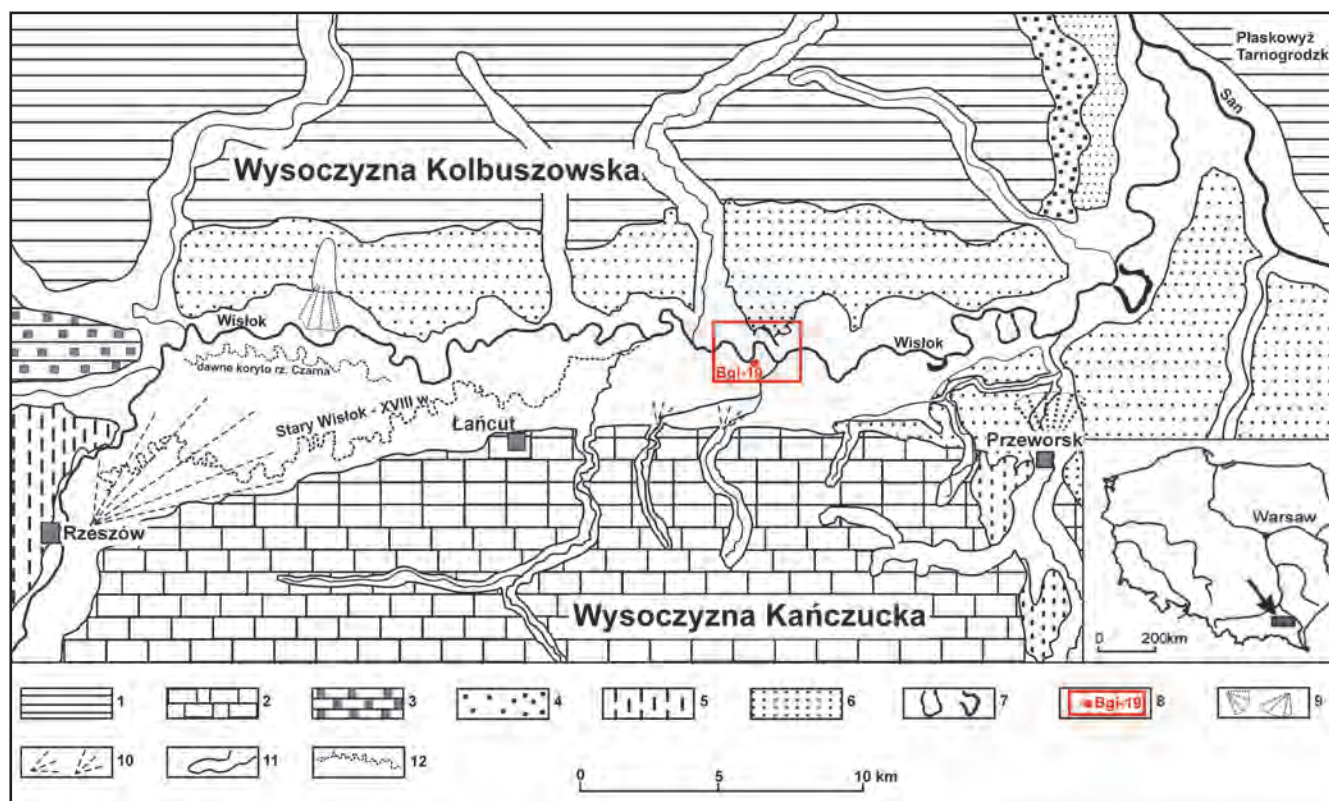
Stanowisko archeologiczne	Nr profilu	Nr próbki	Rodzaj materiału	Głębokość (m)	Nr laboratoryjny	Wiek konwencjonalny BP	Wiek kalibrowany BC
Białobrzegi, stanowisko nr 19	Profil nr II B	1b	fragmenty drewna	2,79–2,86	MKL-1597	6140±70	5230–4900
		2	pień	3,27–3,46	MKL-1592	6490±40	5530–5370
		3	pień	3,60–3,63	MKL-1593	8500±60	7600–7460
		1c	pień	5,90–6,00	MKL-1478	9160±110	8715–8200
	Profil nr II A	1a	węgle drzewne z materiałem ilastym	1,45–1,50	MKL-1450	6190±110	5370–4840

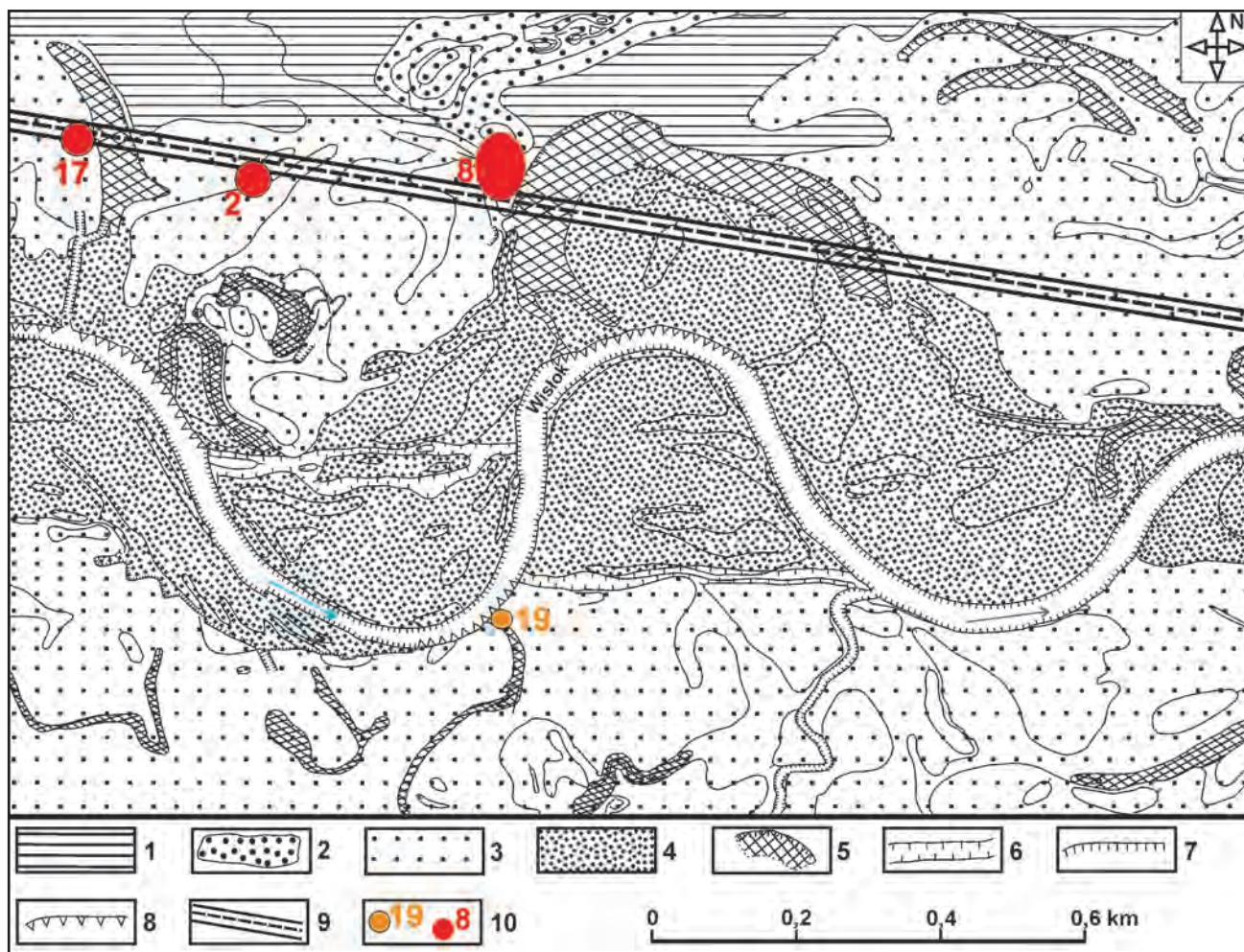
TEREN BADAŃ, UWARUNKOWANIA GEOMORFOLOGICZNE I LOKALIZACJA STANOWISKA BIAŁOBRZEGI 19

Stanowisko archeologiczne nr 19 w Białobrzegach (50° 06' 21" N, 22° 20' 52" E) jest położone na obszarze Rynny Podkarpackiej (ryc. 1) (L. Starkel 1972), na prawym (południowym) podcinanym brzegu zakola Wisłoka.

Wyższe fragmenty dna doliny tworzy terasa piaszczysta (vistuliańska) o wysokości 8–10 m (maks. 12 m) nad koryto Wisłoka. Jest ona rozwinięta fragmentarycznie w północnej części dna doliny i w wielu miejscach podcięta krawędziami holocenijskich starorzeczy (ryc. 2). Ostańce tej terasy w formie piaszczystych wałów i pagórków, występują również w południowej części dna doliny (np. w rejonie Łąki, Łukawca, a także po północnej stronie Wisłoka w miejscowości Białobrzegi).

Niższy poziom dna doliny zajmuje terasa rędzinna (nadza-lewowa) o wysokości 7–8 m, szerokości 0,3–1,0 km. Powierzchnia terasy 7–8-metrowej nie jest współcześnie zalewana nawet podczas największych wezbrań. Ostatni raz była zalana podczas powodzi w 1934 roku (J. Lewakowski 1935). Poniżej Rzeszowa tworzy ona rozległy stożek napływowy (L. Starkel 1960), na powierzchni którego występuje m.in. opuszczone wskutek awulsji w połowie XVIII wieku koryto Starego Wisłoka (B. Strzelecka 1958). Terasę rędziną buduje kilka serii włożonych aluwii korytowych z pniami drzew i systemów starorzeczy datowanych na północ od Łańcuta na okres późnego vistulianu, wczesny holocen, okres atlantycki i subborealny

Ryc. 2. Stanowisko nr 19 w Białobrzegach na tle rzeźby dna doliny Wisłoka (wg Mapy Topograficznej w skali 1:10 000 i badań własnych) (oprac. S. Superson): 1 – terasa vistuliańska o wys. 8–12 m n.p.rz., 2 – wydmy na terasie vistuliańskiej, 3 – holocenińska terasa rędzinna (nadzalewowa) o wys. 7–8 m n.p.rz., 4 – terasa łęgowa (równina zalewowa) o wys. 5–6 m, 5 – starorzecza, 6 – koryta przelewowe, 7 – krawędzie erozyjne o wysokości do 6 m, 8 – krawędzie erozyjne o wysokości powyżej 6 m, 9 – przebieg autostrady A4, 10 – stanowisko nr 19 w Białobrzegach i inne stanowiska archeologiczne badane na trasie autostrady A4

Abb. 2. Fundstelle Nr. 19 in Białobrzegi vor dem Hintergrund des Reliefs des Wisłok-Tals (anhand topografischer Karte, Maßstab 1:10 000 und eigener Forschung) (Bearb. Von S. Superson). Bezeichnungen: 1 – Vistulian-Terrasse mit der Höhe von 8–12 m über dem Flusspiegel, 2 – Dünen auf der Vistulian-Terrasse, 3 – Rendzina-Terrasse (Mittelterrasse) mit der Höhe von 7–8 m über dem Flusspiegel, 4 – Flussaue (Überschwemmungsebene) mit der Höhe von 5–6 m, 5 – Altarme, 6 – Überflutungsarme, 7 – bis 6 m hohe Erosionsränder, 8 – über 6 m hohe Erosionsränder, 9 – Verlauf der Autobahn A4, 10 – die erforschte Fundstelle Nr. 19 in Białobrzegi, wie auch andere entlang des Verlaufs der Autobahn A4 lokalisierte Fundstellen

Ryc. 1. Szkic geomorfologiczny terenu badań z lokalizacją stanowiska nr 19 w Białobrzegach (oprac. P. Gębica 2003, uzupełnione): 1 – wysoczyzna z pozostałościami osadów zlodowacenia Sanu, 2 – wysoczyzna lessowa z resztkami osadów ze zlodowacenia Sanu, 3 – równina glacyfluwialna ze zlodowacenia Sanu, 4 – terasa rzeczna (13–17 m n.p.rz.) ze zlodowacenia Odry-Warty?, 5 – równina terasy z pokrywą lessów vistuliańskich (17–20 m), 6 – terasa vistuliańska pokryta wydrami (8–12 m n.p.rz.), 7 – holocenińska terasa rędzinna (nadzalewowa) (7–8 m n.p.rz.) ze starorzeczami, 8 – lokalizacja badanego stanowiska, 9 – plejstocenijskie stożki napływowe, 10 – holocenijskie stożki napływowe, 11 – małe dolinki erozyjne i denudacyjne, 12 – zarys przebiegu koryta Starego Wisłoka i rzeki Czarna

Abb. 1. Geomorphologische Skizze des Forschungsgeländes mit der Lage der Fundstelle Nr. 19 in Białobrzegi (Bearb. P. Gębica 2003, mit Ergänzungen). Bezeichnungen: 1 – Hochebene mit den Resten der Flussablagerungen aus der San-Vereisung, 2 – Lösshochebene mit den Resten der Flussablagerungen aus der San-Vereisung, 3 – fluvioglaziale Ebene aus der San-Vereisung, 4 – Flussterrasse (13–17 m über dem Flusspiegel) aus der Oder-Warthe-Vereisung?, 5 – Flussterrasse mit Lössdecke (17–20 m) aus der Weichsel-Vereisung, 6 – dünenbedeckte sandige Terrasse (8–12 m über dem Flusspiegel) aus der Weichsel-Vereisung, 7 – holozäne Rendzina-Terrasse (Mittelterrasse) (7–8 m über dem Flusspiegel) mit Altarmen, 8 – Lage der erforschten Fundstelle, 9 – pleistozäne Schwemmkegel, 10 – holozäne Schwemmkegel, 11 – kleine Erosions- und Denudationstäler, 12 – Umriss des Altarmverlaufs der Flüsse Stary Wisłok und Czarna

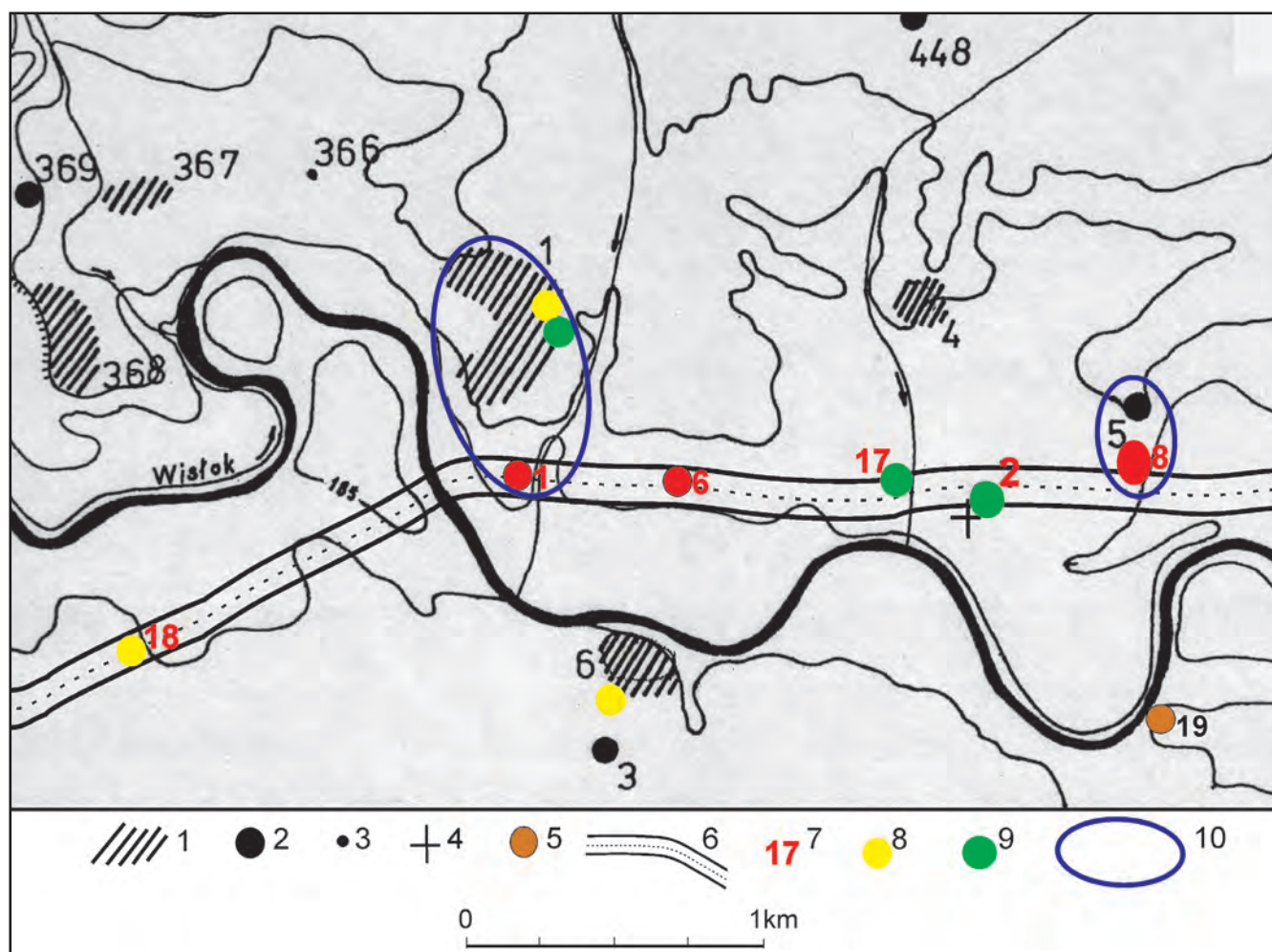
(P. Gębica 2004, 2011; P. Gębica i in. 2009). W terasę 7–8 m włożone są aluwia równiny zalewowej o szerokości od kilkudziesięciu do kilkuset metrów, na przekroju w Białobrzegach około 0,8 km (ryc. 2) i wysokości około 5–6 m. Terasa łągowa

posiada dwudzielną budowę. Dolny jej człon budują piaszczysto-żwirowe odsypy korytowe, przykryte w stropie 1,5–4,5 m warstwą piaszczysto-pyłastych osadów pozakorytowych.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

Badania archeologiczne prowadzone w rejonie miejscowości Białobrzegi wskazują na liczne ślady osadnictwa pradziejowego. Większość odkrytych stanowisk pochodzi z okresu tarnobrzeszkiej kultury łużyckiej (S. Czopek 1991, 1996, 1997; S. Czopek, S. Kadrow 1987; S. Czopek, J. Podgórska-Czopek 1995). Mniej liczne są stanowiska pochodzące z innych okresów (J. Ligoda 2011). W oparciu o wyniki badań prowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (teczki o nr: 101-79; 101-80; 102-79; 102-80), w promieniu 5 km od Białobrzegów zarejestrowano 72 stanowiska, pochodzące z okresu

kultury trzcinieckiej, tarnobrzeszkiej kultury łużyckiej oraz okresu rzymskiego. Osadnictwo tarnobrzeszkiej kultury łużyckiej skupiało się głównie na piaszczystej terasie vistuliańskiej. Pod zakładane osiedla wybierano więc tereny wyniesione, suche i dobrze nasłonecznione (S. Czopek 1996). Wśród badanych wykopaliskowo stanowisk w Białobrzegach na trasie autostrady A4, należy wymienić m.in. osady nr: 1 (o powierzchni 38,295 ara), 2 (232 ara), 5 (7,52 ara), 6 (18 arów), 8 (46 arów), 17 (52 ara) oraz 18 (178 arów) w których znaleziono obiekty z różnych okresów i faz osadniczych, przeważnie z kultury

Ryc. 3. Mapa skupisk osadniczych w rejonie Białobrzegów (oprac. S. Czopek 1996, uzupełnione): 1 – osady, 2 – osady prawdopodobne, 3 – ślady osadnicze, 4 – cmentarzyska, 5 – stanowisko nr 19 odkryte w 2012 roku, 6 – przebieg autostrady A4 przez teren gminy Białobrzegi, 7 – stanowiska odkryte podczas prac archeologicznych przy budowie autostrady A4, 8 – stanowiska z zabytkami z okresu rzymskiego, 9 – stanowiska z zabytkami kultury trzcinieckiej, 10 – zarys stanowisk wielokulturowych

Abb. 3. Kartendarstellung der Siedlungskonzentrationen in der Umgebung von Białobrzegi (Bearb. von S. Czopek 1996, mit Ergänzungen). Bezeichnungen: 1 – Siedlungen, 2 – angebliche Siedlungen 3 – Besiedlungsspuren, 4 – Gräberfelder, 5 – im Jahre 2012 freigelegte Fundstelle Nr. 19, 6 – Verlauf der Autobahn A4 durch das Gebiet der Gemeinde Białobrzegi, 7 – während der archäologischen Arbeiten im Vorfeld der Autobahnbaus freigelegte Fundstellen, 8 – Fundstellen mit römischzeitlichen Funden, 9 – Fundstellen mit Funden der Trzciniec-Kultur, 10 – Umriss multikultureller Fundstellen

trzcinińskiej i okresu rzymskiego (S. Czopek 2011) (ryc. 3). Największe skupiska stanowisk z okresu tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w dolinie dolnego Wisłoka występują głównie po jego północnej stronie (S. Czopek 1996). Mniejsza ilość stanowisk po południowej stronie Wisłoka jest związana z częstymi zmianami biegu jego koryta o czym świadczy występowanie śladów licznych paleomeandrów. Znaczenie tych badań jest szczególnie istotne, gdyż dzięki nim opracowano wiele nowych stanowisk, które znacznie poszerzają wiedzę na temat całego mikroregionu osadniczego w Białobrzegach. Szczególnie istotne są, odkryte w ostatnich latach po północnej stronie Wisłoka stanowiska nr 2 i 17 w Białobrzegach (ryc. 3). Na stanowisku nr 17 pod poziomem ornym na głębokości 0,4–0,8 m została odkryta przez M. Wilk warstwa kulturowa z zabytkami z okresu kultury trzcinińskiej, tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, średniowiecza i czasów nowożytnych. Pod warstwą kulturową, kopalny poziom ilasto-próchniczny na głębokości 1,15 m uzyskał wiek radiowęglowy 5390 ± 80 BP (MKL-211) (4370–4030 cal BC) odpowiadający okresowi kultury pucharów lejkowatych (P. Gębica i in. 2010). Podobny profil mał miąższości 1,7 m z ilastą glebą kopalną na głębokości 1,1–1,3 m był opisany na sąsiednim stanowisku nr 2 badanym w 2008 roku przez I. Florkiewicza (ryc. 3). W warstwie kulturowej obejmującej glebę kopalną i leżące wyżej mady stwierdzono relikty osadnictwa kultur: pucharów lejkowatych, mierzanowickiej, trzcinińskiej, tarnobrzeskiej kultury łużyckiej i z okresu późnego średniowiecza (S. Czopek 2011).

W Budach Łańcuckich w 5,5-metrowej terasie gleba kopalna rozwinięta na piaskach pod madami została datowana z głębokości 2,1–2,2 m na 6680 ± 60 BP (Ki-13364). Kalibrowany wiek tej próbki 5670–5480 cal BC, odpowiada okresowi

rozwoju wczesnoneolitycznych kultur rolniczych (P. Gębica 2011). Ślady neolitycznej kolonizacji i osadnictwo kultury pucharów lejkowatych zostało odkryte w rejonie wsi Budy Łańcuckie i Białobrzegi (S. Czopek, S. Kadrow 1987; S. Czopek, J. Podgórska-Czopek 1995).

W listopadzie 2012 roku, podczas prac prowadzonych przez Zakład Robót Melioracyjno-Kanalizacyjnych „Hydrobud” z Łatoszyna, zabezpieczających brzeg Wisłoka przed dalszą erozją był prowadzony z ramienia Konserwatora zabytków w Rzeszowie nadzór archeologiczny przez A. Bajdę-Wesołowską i M. Hozer. Podczas nadzoru archeologicznego zaobserwowano występowanie reliktyw warstwy kulturowej w profilu Białobrzegi II A i B. W pozostałej części odsłonięcia nie stwierdzono występowania nawarstwień kulturowych. Stanowisko nr 19 w Białobrzegach (AZP 102-79) zajmuje prawdopodobnie powierzchnię poniżej 1 ha. Znajduje się pomiędzy zabudowaniami wsi Białobrzegi na działkach geodezyjnych nr 2084/1, 2085/1, 2086/1, 2087/1, w odległości około 150 m od najbliższych zabudowań. Podczas badań archeologicznych na stanowisku Białobrzegi 19 zostały znalezione w warstwie humusowej gleby madowej na głębokości 0,0–0,5 m 4 fragmenty ceramiki datowane przez S. Czopka na okres tarnobrzeskiej kultury łużyckiej oraz 6 fragmentów nowożytnych ceramiki. W poziomie ilastym na głębokości 1,2–1,5 m znaleziono 4 fragmenty kości (prawdopodobnie zwierząt), rozmyte grudki polepy oraz węgle drzewne wskazujące na ślady starszego osadnictwa prehistorycznego. Datowane metodą radiowęglową węgle drzewne (wraz z próbką łu) z głębokości 1,5 m uzyskały wiek 6190 ± 110 BP (MKL-1450) (5370–4840 cal BC), wskazujący że węgle drzewne, kości i fragmenty polepy mogą reprezentować ślady pobytu człowieka z okresu neolitycznego (?).

OPIS PROFILU II-B I WYNIKI DATOWAŃ RADIOWĘGLOWYCH NA STANOWISKU BIAŁOBRZEGI 19

Profil II-B obejmuje północno-wschodni fragment odsłonięcia w terasie o wysokości 7–8 m, w miejscu w którym zlokalizowane jest stanowisko archeologiczne nr 19. W profilu wyróżniono pięć ogniw litostratygraficznych, których opis od ogniwa najmłodszego (VII) do najstarszego (III) przedstawia się następująco (ryc. 4):

Ogniwo VII

0–47 cm – glina pylasta brązowa, zailona z korzeniami roślin (gleba madowa), w warstwie znaleziono 4 fragmenty ceramiki z okresu tarnobrzeskiej kultury łużyckiej i 6 fragmentów ceramiki nowożytnych

Ogniwo VI

47–89 cm – łu brązowoszary z węgielkami drzewnymi, struktura masywna, ze szczątkami roślin
89–101 cm – łu masywny ciemnoszarobrązowy z rdzawymi plamkami i wytrąceniami manganowymi, 30 cm w kierunku północno-wschodnim warstwa rozdziela się na dwa poziomy, przedzielone żółtordzawym pyłem ilastym
101–112 cm – łu pylasty szaropopielatobrązowy z rdzawymi wytrąceniami, w warstwie znaleziono fragmenty polepy

112–150 cm – łu stalowoszary twardy z węgielkami drzewnymi z wytrąceniami żelazistymi, struktura masywna, w spągu warstwy pył ilasty z wytrąceniami żelazistymi, na głębokości 1,2–1,3 m znaleziono fragmenty kości. Próbkę węgla drzewnych z łu pobrana do datowania ^{14}C z głębokości 1,5 m uzyskała wiek 6190 ± 110 BP (MKL-1450)

Ogniwo V

150–178 cm – pył jasnopopielaty ze śladami laminacji z soczewkami i wkładkami pyłu ilastego jasnoszarego z rdzawymi wytrąceniami
178–228 cm – pył zapiaszczony z rdzawymi wytrąceniami związków żelaza z wkładkami piasku drobnego i średniego
228–239 cm – pył jasnopopielaty laminowany, w spągu piaszczysty
239–268 cm – pył piaszczysty ze szczątkami materii organicznej i drewna, jasnopopielato-szarożółty
268–275 cm – pył popielatożółty z materią organiczną (fragmenty kory, drobne drewnienka)
275–279 cm – piasek drobny i średni popielaty
279–286 cm – pył piaszczysty z fragmentami drewna, na lewo od linii profilu warstwa pyłu i piasku pylastego

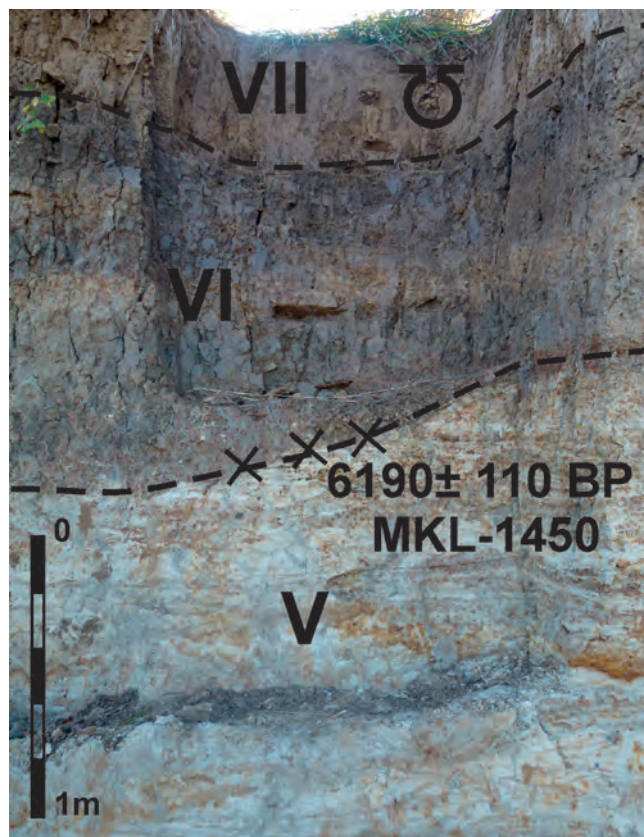
- z dużą ilością materiału organicznego (dREWIEŃKA, kora, rozłożone liście). Fragment drewna datowany na 6140 ± 70 BP (MKL-1597)
- 286–296 cm – warstwa piasku drobnego i średniego, w stropie ścięta erozyjnie
- 296–298 cm – lamina pyłu ilastego z materią organiczną (detrytus roślinny) zapiaszczonego
- 298–300 cm – piasek drobny i średni rdzawy (wkładka)
- 300–307 cm – pył piaszczysty żółtopopielato-rdzawy
- 307–324 cm – piasek pylasty jasnoszary laminowany pyłem, w spągu warstwy znajduje się pień drzewa (strop pnia) o średnicy około 19 cm
- 324–342 cm – pył ilasty zapiaszczony z niewyraźną laminacją z rdzawymi wytrąceniami w warstwie pień drzewa o średnicy 19 cm (uzyskany wiek z pnia 6490 ± 40 BP)

Ogniwo IV

- 342–351 cm – piasek drobny i średni z soczewkami i wkładkami pyłu laminowanego szarobrazowostalowy z fragmentami drobnych drewniek
- 351–363 cm – w stropie pył ilasty, zapiaszczony, w spągu mułek stalowoszary z materią organiczną (kora, drewnianka) i pniem drzewa datowanym na 8500 ± 60 BP (MKL-1593)

Ogniwo III

- 363–393 cm – piasek drobny pylasty żółto-szary, laminy wykazują nachylenie (40°) w kierunku północno-wschodnim od linii profilu, warstwowanie nachylone i tangencjalne
- 393–406 cm – piasek drobny żółto-szary z soczewkami pylastymi w spągu, warstwa nachylona w kierunku północno-wschodnim od linii profilu, warstwa wyklinowuje się
- 406–441 cm – piasek drobny popielato-żółty z soczewkami i laminami pyłu szarego w spągu, warstwa nachylona w kierunku północno-wschodnim, około 45 cm na wschód warstwa wyklinowuje się

Fot. 1. Ilaste poziomy kulturowe zawierające węgle drzewne i zabutki archeologiczne oddzielone wyraźną powierzchnią erozyjną od ogniwa mułkowo-piaszczystego (fot. S. Superson)

Foto 1. Von der schluffig-sandigen Subformation durch eine deutliche Erosionsfläche getrennte lehmige Kulturschichten mit Holzkohlestücken und archäologischem Material (Fot. S. Superson)

- 441–516 cm – piasek drobny i średni, laminy pylaste nachylone (ok. 40°) w kierunku północno-wschodnim (do koryta Wisłoka), powtarzające się w profilu pionowym zestawy lamin warstwowanych przekątnie, laminy nachylone w kierunku północno-wschodnim

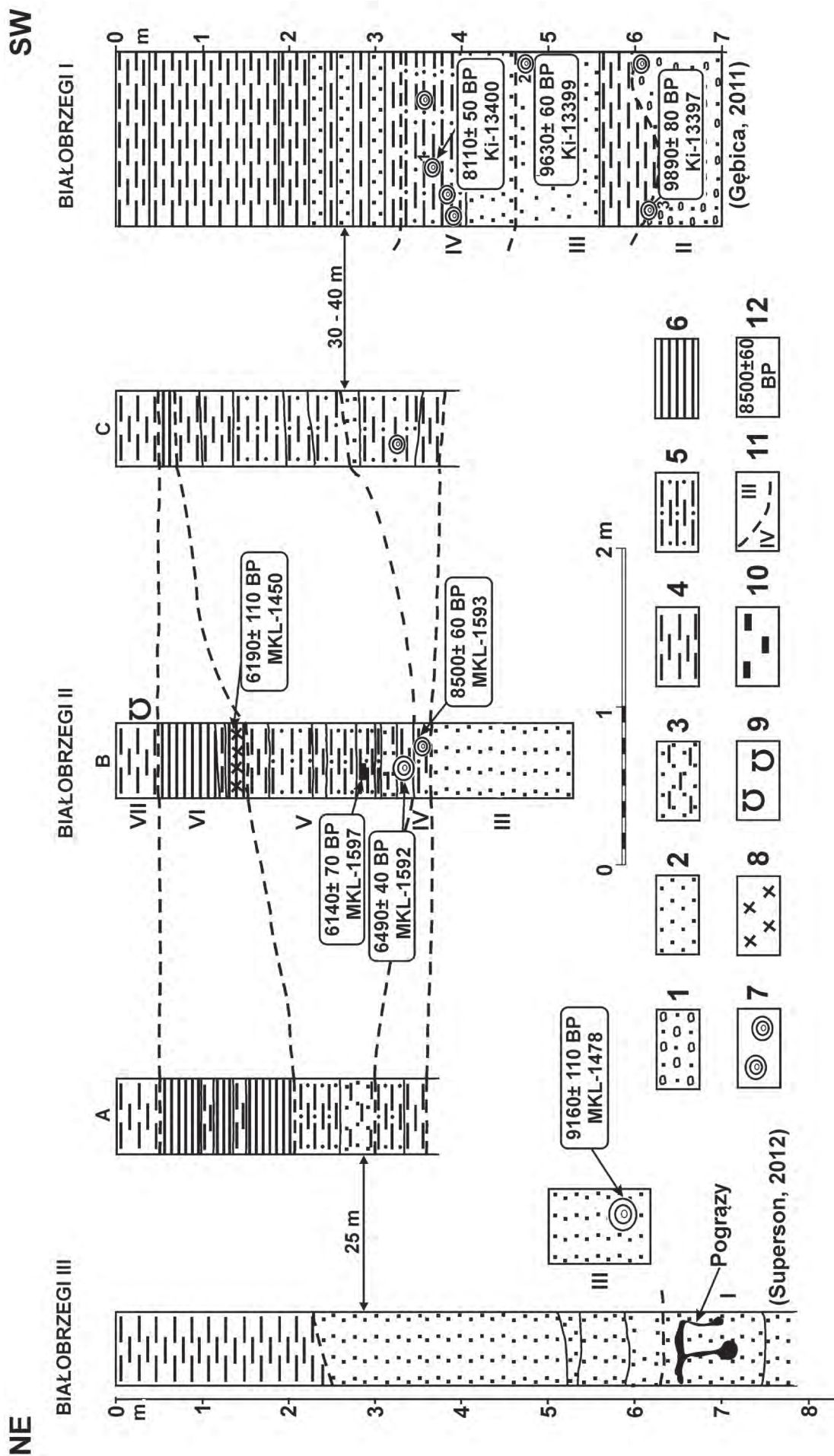
STRATYGRAFIA ALUWIÓW I PRZEBIEG AKUMULACJI

Opisane następstwo osadów we wschodniej części odkrywki oraz profil osadów badany w zachodniej części odsłonięcia (P. Gębica 2011), wskazuje że akumulacja aluwii odbywała się w kilku etapach. Najstarsze są piaski droбноziarniste ze strukturami kropłowymi (ogniwo nr I), odsłonięte we wschodniej części odkrywki w spągowej części profilu Białobrzegi III (ryc. 4), których sedimentacja odbywała się w okresie vistulianu. W rozcięciu piasków vistuliańskich zostały włożone w zachodniej części odsłonięcia piaszczysto-żwirkowe osady korytowe (ogniwo nr II) i piaszczyste osady stożka delty wysypywane do starorzecza. Akumulacja tych osadów miała miejsce we wczesnym holocenie (okres preborealny). Potwierdzają to daty ^{14}C z pnia (nr 3) 9890 ± 80 BP (Ki-13397) z gł. 6,3 m w południowo-zachodniej części odsłonięcia (P. Gębica 2011). Natomiast wyżej położony pień nr 2 z głębokości 5 m, w tym profilu (ogniwo nr III) uzyskał wiek 9630 ± 60 BP (Ki-13399).

W północno-wschodniej części odkrywki z profilu Białobrzegi II-A fragment drewna z głębokości 6 m położony w piaszczystym ogniwie nr III (ryc. 4) uzyskał młodszy (borealny) wiek równy 9160 ± 110 BP (MKL-1478) (8700–8200 cal BC).

Kolejne fazy intensywnej akumulacji powodziowej przypadają na okres atlantycki (8500–6500 lat BP). W tym okresie w piaszczysto-mułkowym ogniwie nr IV (ryc. 4) były akumulowane pnie drzew, fragmenty gałęzi, kory, dobrze zachowane nasiona leszczyny, a także liczne skorupki malakofauny.

Z ogniwa nr IV pobrany pień drzewa z profilu Białobrzegi II-B z głębokości 3,6 m uzyskał wiek 8500 ± 60 BP (MKL-1593) (fot. 2). Pień drzewa z profilu Białobrzegi I z głębokości 3,7 m został datowany na 8110 ± 50 BP (Ki-13400) (P. Gębica 2011) (ryc. 4). Wiek ogniwa piaszczysto-mułkowego z pniami drzew w profilu Białobrzegi II-B dobrze koreluje ze wzrostem zwilgotnienia klimatu i fazą powodzi na początku okresu atlan-

Ryc. 4. Przekrój przez fragment starożytnej warstwy kulturowej w profilu terasy 7-8 m w Białobrzegach: 1 – piasek ze żwirkami, 2 – piasek, 3 – piasek mulkowy, 4 – mulek, 5 – mulek piaszczysty, 6 – il, 7 – pnie drzew, 8 – węgle drzewne, 9 – zabytki archeologiczne, 10 – detrytus organiczny, dREWienka, 11 – granice i numery ogniw litostratigraficznych, 12 – daty radiowęglowe konwencjonalne (niekalibrowane)

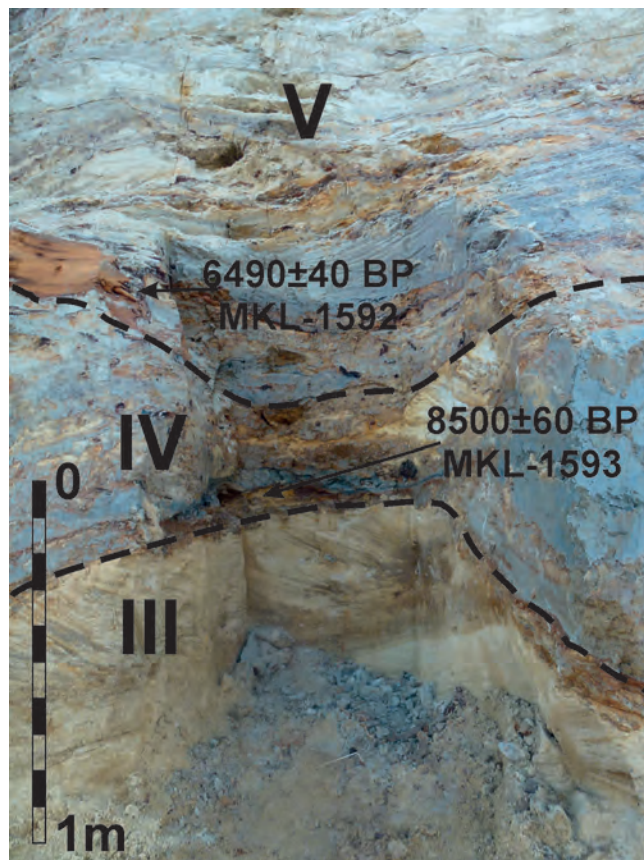
Abb. 4. Profil des Altarmfragments mit Kulturschichten im Profil der 7-8 m hohen Terrasse in Białobrzegi. Bezeichnungen: 1 – Sand mit Kiesen, 2 – Sande, 3 – schluffiger Sand, 4 – Schluff, 5 – sandiger Schluff, 6 – Ton, 7 – Baumstämme, 8 – Holzkohlenfragmente, 9 – archaologische Artefakte, 10 – organischer Detritus, 11 – Holzstücke, 12 – Grenzen zwischen den lithostratigraphischen Subfraktionen, 12 – Radiokarbondatierung (konventionelles (C-14) Alter in Jahren BP)

tyckiego (8700–7800 BP) (L. Starkel 2001). Młodsze mulko-wo-piaszczyste ogniwo nr V z zawartością słabo rozłożonego detrytus organicznego i pniem zostało datowane z głębokości 3,2–3,4 m na 6490 ± 40 BP (MKL-1592) czyli okres atlantycki (ryc. 4, fot. 2). Pochodzące z tego ogniwa fragmenty drewniek z głębokości 2,8–2,85 m uzyskały młodszy wiek równy 6140 ± 70 BP (MKL-1597). Najmłodsze włożenie pod glebą madową (ogniwo nr VI) stanowią osady starorzeczne z trzema poziomami ciemnostalowych ilów rozdzielonych dwoma szaro-popielato-żółtymi warstwami pyłu z wytrąceniami manganowymi i żelazistymi. W ilach na głębokości 1,5 m węgle drzewne były datowane na 6190 ± 110 BP (MKL-1450) (5370–4840 BC). Zatem odcięcie koryta Wisłoka nastąpiło pomiędzy 6500 a 6200 BP, czyli u schyłku okresu atlantyckiego i wówczas starorzecze zaczęło być wypełniane ilastymi madami.

Z tego okresu na powierzchni terasy odnotowano pozostałości kultur neolitycznych. W epoce brązu (tarnobrzaska kultura łużycka) i czasach późniejszych powstały mady pylaste deponowane w stropowej części profilu II B (ogniwo VII).

Fot. 2. Ogniwa osadów widoczne w dolnej części profilu II B z pniem drzewa datowanym na 6490 ± 40 BP (MKL-1592) (fot. S. Superson)

Foto 2. Im unteren Profilteil II B sichtbare Subformationen der Flus-sablagerungen mit einem in 6490 ± 40 BP datierten Holzstamm (MKL-1592) (Fot. S. Superson)

PODSUMOWANIE

Badane stanowisko nr 19 w Białobrzegach jest jednym z wielu odkrytych w tym rejonie stanowisk archeologicznych ze śladami osadnictwa z okresu neolitu i tarnobrzskiej kultury łużyckiej. Wkroczenie osadnictwa na teren ówczesnej równiny zalewowej było możliwe po odcięciu starorzecza we wczesnym neolicie (data radiowęglowa z węgla drzewnych 6190 ± 110 BP) i jego wypełnieniu ilastymi osadami pozakorytowymi. Wiek tej próbki dobrze koreluje z podobnymi poziomami ilasto-próchnicznymi stwierdzonymi na sąsiednich stanowiskach nr 17 i 2 w Białobrzegach, a także z profilami mad ilastych, których początek akumulacji datowany jest na 6680 ± 60 BP w Budach Łańcuckich i 6590 ± 140 BP w Gniewczynie Łańcuckiej koło Przeworska (P. Gębica i in. 2010, P. Gębica 2011). Wzrost akumulacji powodziowej dokumentują aluwia piaszczysto-mułkowe z pniami drzew i detrytusem organicznym datowane na wczesny atlantyck. Dobrze to koreluje z początkiem zwilgotnienia klimatu i wzrostem częstotliwości powodzi w okresie (8700–7800 lat BP) (L. Starkel 2001). Młodsze

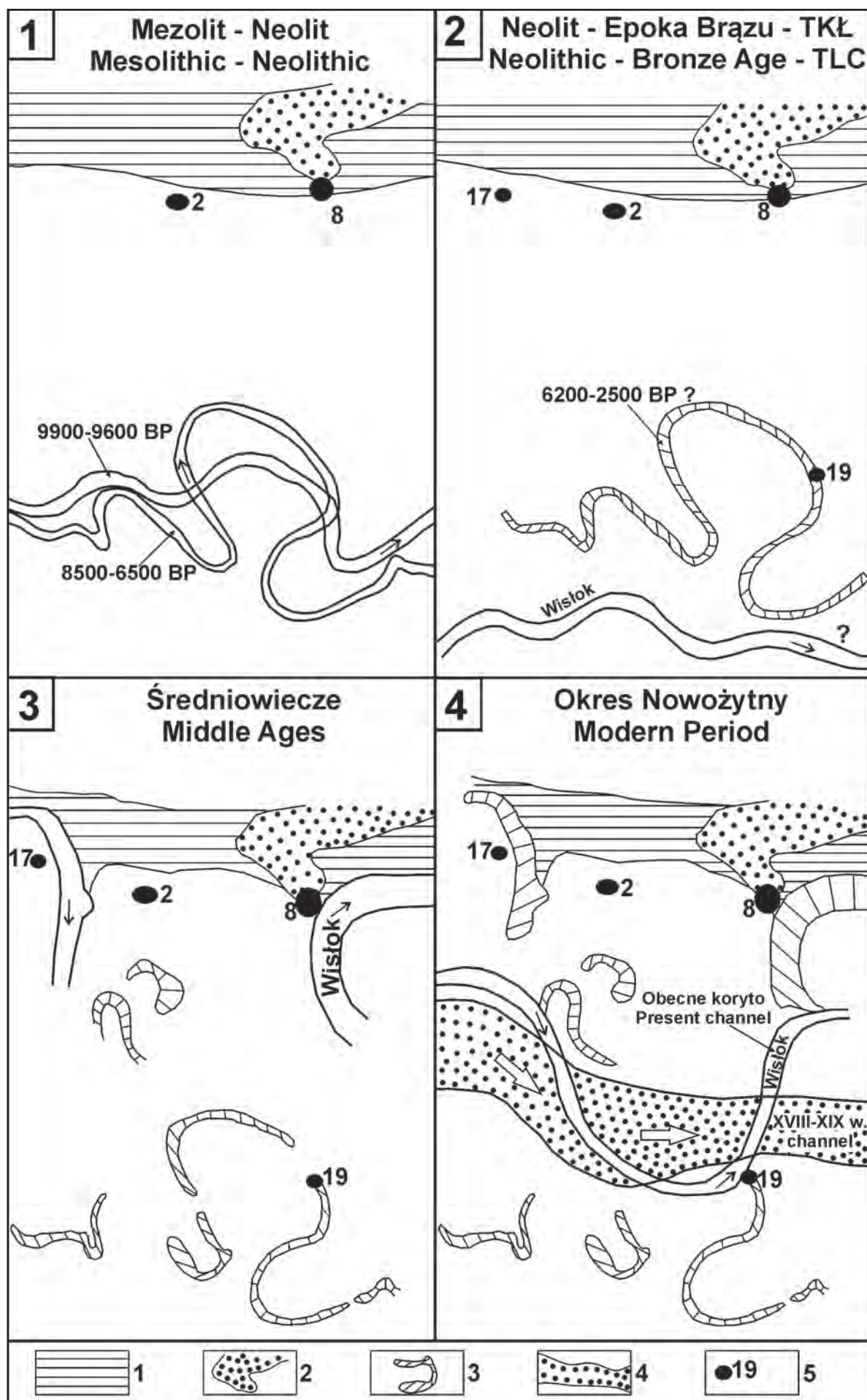
włożenie reprezentują aluwia piaszczysto-pylaste z mniejszą ilością materiału organicznego pochodzące ze schyłkowej fazy okresu atlantyckiego.

W oparciu o wyniki datowań radiowęglowych kilku profili oraz lokalizację różnowiekowych stanowisk archeologicznych w rejonie Białobrzegów opracowano rekonstrukcję prawdopodobnych zmian biegu koryta Wisłoka na tle chronologii kultur archeologicznych (ryc. 5).

Dziękujemy Panu Prof. S. Czopkowi z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego za oznaczenie i wydатовanie fragmentów ceramiki. Panu Prof. M. Krąpcowi z AGH w Krakowie dziękujemy za wykonane datowania radiowęglowe. Były one sfinansowane z grantu MNiSW nr NN 306 691640 pt. „Zapis holocenijskich zmian klimatu i działalności człowieka w aluwialach dolin przedpola Wschodnich Karpat”. Dziękujemy Pani Prof. M. Łanczot za wiele cennych uwag i sugestii dotyczących merytorycznej strony artykułu.

Ryc. 5. Próba rekonstrukcji zmian biegu koryta Wisłoka na tle chronologii kultur archeologicznych (oprac. P. Gębica). Objasnienia: 1 – terasa vistuliańska, 2 – wydmy, 3 – starorzecza, 4 – prawdopodobny przebieg koryta Wisłoka w XVIII–XIX wieku, 5 – stanowiska archeologiczne, TKL – tarnobrzaska kultura łużycka

Abb. 5. Rekonstruktionsversuch der Verlagerung des Wisłok-Flussbetts vor dem Hintergrund der Chronologie archäologischer Kulturen (Bearb. P. Gębica). Bezeichnungen: 1 – Vistulian-Terrasse, 2 – Dünen, 3 – Altarme, 4 – vermutlicher Verlauf des Wisłok-Flussbetts im 18.–19. Jh., 5 – archäologische Fundstellen, TKL – Tarnobrzeg Lausitzer Kultur

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Czopek S.
1991 Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Białobrzegach, woj. Rzeszów (stanowiska 1 i 5) w latach 1982–1984, „MSROA za lata 1980–1984”, s. 165–182.
- 1996 *Grupa tarnobrzeńska nad środkowym Sanem i dolnym Wisłokiem*, Rzeszów.
- 1997 Osada grupy tarnobrzeńskiej na stanowisku nr 5 w Białobrzegach, woj. rzeszowskie, „MSROA”, t. 18, s. 29–75.
- 2011 Wyniki badań „autostradowych” (A4) w zakresie młodszych okresów prahistorycznych, [w:] Czopek S. (red.), *Autostrada w przeszłość. Katalog wystawy*, Rzeszów, s. 79–96.
- Czopek S., Kadrow S.
1987 Osada kultury pucharów lejkowatych w Białobrzegach, stan. 5, woj. Rzeszów, „Spr. Arch.”, t. 39, s. 73–88.
- Czopek S., Podgórska-Czopek J.
1995 Osadnictwo pradziejowe w dolinie dolnego Wisłoka, [w:] Ruszel K. (red.), *Wisłok. Rola rzeki w krajobrazie naturalnym i kulturowym regionu*, Rzeszów, s. 27–54.
- Friedberg W.
1903 Atlas Geologiczny Galicji. Tekst do zeszytu 16. Arkusze: Rzeszów i Łańcut. Wydawnictwo Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności, Kraków, s. 1–147.
- Gębica P.
2004 *Przebieg akumulacji rzecznej w górnym wistulianie w Kotlinie Sandomierskiej*, (= Prace Geograficzne, nr 193), Warszawa.
- 2011 Stratigraphy of alluvial fills and phases of the Holocene floods in the lower Wisłok river valley, SE Poland, „Geographia Polonica”, t. 84, Special Issue Part 1, s. 39–60.
- Gębica P., Superson J.
2003 Vistulian and Holocene evolution of the Wisłok river in the northern margin of the Sub-Carpathian Trough, [w:] Kotarba A. (red.), *Holocene and Late Vistulian Paleogeography and Paleohydrology*, (= Prace Geograficzne, nr 189), Warszawa, s. 209–223.
- Gębica P., Czopek S., Szczepanek K.
2008 Changes of climate and prehistoric settlement recorded in deposits of the Wisłok paleochannel in Grodzisko Dolne, Sandomierz Basin, „Spr. Arch.”, t. 60, s. 295–323.
- Gębica P., Płoskonka D., Kalinovyč N.
2009 Origin, lithology and age of the Holocene terrace of the Wisłok river in the Sandomierz Basin, „Studia Geomorphologica Carpatho-Balcanica”, t. 43, s. 77–95.
- Gębica P., Dryniak Ł., Okoński J., Zych R., Hozer M., Bajda-Wesołowska A., Wilk M., Niemasiak D., Pasterkiewicz W.
2010 Badania geoarcheologiczne na trasie autostrady A4. Stratygrafia nawarstwień i zmiany środowiska na stanowiskach w Łące, Woli Małej, Białobrzegach, Gorliczynie i Ożańsku, woj. Podkarpackie, „MSROA”, t. 31, s. 79–86.
- Lewakowski J.
1935 Mapa terenów powodzi lipcowej w 1934 r., „Wiad. Służb. Geogr.”, t. 9, s. 288–294.
- Ligoda J.
2011 Opracowanie wyników badań ratowniczych na stanowisku Białobrzezi 8 (86); mps przechowywany w archiwum Fundacji Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego.
- Starkel L.
1960 *Rozwój rzeźby polskich Karpat fliszowych w holocenie*, (= Prace Geograficzne Instytutu Geografii PAN, nr 22), Warszawa.
- 1972 *Kotlina Sandomierska. Geomorfologia Polski*, Warszawa, s. 138–166.
- 2001 *Historia doliny Wisły od ostatniego zlodowacenia do dziś*, (= Monografie 2, Instytut Geografii i PZ PAN), s. 1–263.
- Strzelecka B.
1958 Historyczna dokumentacja niektórych młodszych zmian hydrograficznych na brzegu Karpat, „Czasopismo Geograficzne”, t. 29 (4), s. 455–472.

Piotr Gębica, Sławomir Superson, Monika Hozer, Anna Bajda-Wesołowska

Geoarchäologische Daten zur Evolution des Wisłok-Tals am Beispiel der Fundstelle Nr. 19 in Białobrzegi

Zusammenfassung

Der Artikel präsentiert die Forschungsergebnisse zur Stratigraphie der Flussablagerungen der 7–8 m langen Wisłok-Terrasse in der Ortschaft Białobrzegi. Die Radiokarbondatierungen der fossilen Holzstämme weisen auf den Anfang des Sedimentationsgeschehens außerhalb des Flussbetts (Hochflutsedimentation) im Präboreal hin. Die sandigen Geleithänge aus dem frühen und mittleren Atlantikum, die mit dem Funktionieren des Überflutungsarmes verbundenen sind, gehören zu den jüngeren Ablagerungen. Nach dem Abschneiden des Überflutungsarmes am Ende des Atlantikums kam es zur langsamen Füllung

des Altarmes mit tonhaltigen Alluvialböden. Im obersten Teil der Freilegung unterschied man in der Altarmverfüllung von der Mächtigkeit 1,5 m drei dunkelgraue Tonschichten. Die untere und mittlere Tonschicht mit Knochenfragmenten und Holzkohlenstücken wurde um 6200 BP (5400–4800 BC) angeschwemmt. In der oberen Schicht mit der Mächtigkeit von 0,5 m kamen Keramikfragmente aus der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur, wie auch neuzeitliche Bruchstücke zum Vorschein, die die Ansiedlung im Bereich der Wisłok-Flussauflage belegen.

